

AGATA ŁUKASIEWICZ

Badacz niezależny (Polska)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7504-8821>

Magia, duchy i głosy w wybranych utworach Josepha Conrada

Magic, Ghosts and Voices in Selected Works by Joseph Conrad

Złożoność dokonań artystycznych Josepha Conrada może stanowić wyzwanie w procesie interpretacji, szczególnie jeśli chodzi o motyw często deprecjonowany przez samego pisarza, który w swych publicznych wypowiedziach niejednokrotnie, wręcz desperacko, odzęgnywał się od jakichkolwiek świadomych intencji wprowadzenia nadnaturalnych osobliwości do swoich utworów. W przedmowie do powieści *Smuga cienia* czytamy:

[...] całe moje moralne i intelektualne jestestwo przenika niewzruszone przekonanie, że cokolwiek podpada pod władzę naszych zmysłów, musi należeć do natury, i chociażby było niezwykle, nie może różnić się w swej istocie od wszystkich innych zjawisk widzialnego, dotykającego świata, którego świadomą cząstkę stanowimy. Świat żyjących, taki, jakim jest, zawiera dostatecznie wiele cudów i tajemnic; cudów i tajemnic oddziałujących na nasze uczucia i nasz umysł w sposób tak niewytłumaczalny, iż usprawiedliwia to niemal koncepcję życia w krainie czarów. Nie. Moje poczucie cudowności nazbyt jest mocne, abym mógł ulec pokusom nadprzyrodzonego, będącego jedynie (jakkolwiek by je rozumieć) czymś sztucznym, wytworem umysłów niewrażliwych na intymne subtelności naszych związków z umarłymi i żywymi w ich nieprzeliczonej mnogości; będącego zbezczeszczeniem naszych najczulszych wspomnień; zniewagą naszej godności (Conrad, 1973b:5–6).

W obliczu takiego kontekstu postanowiłam przyjrzeć się głównym, najbardziej istotnym formom magii oraz bezcielesnych istot w wybranych utworach Conrada, a także zobrazować konkretne tendencje i zależności w odniesieniu do przedmiotu badań. Ponadto podjęłam się znalezienia odpowiedzi na pytanie, jaką rolę odgrywają i czego wyrazem mogą być te osobliwości w twórczości pisarza,

który, otwarcie negując ich istnienie, niejednokrotnie wprowadzał je do swych tekstów.

Na wstępie pragnę zaznaczyć, iż temat magii i doświadczeń nadnaturalnych w twórczości Conrada cieszył się do tej pory stosunkowo niewielkim zainteresowaniem badaczy, zwłaszcza jeśli chodzi o zjawiska pojawiające się w krótszych utworach i opowiadaniach. Ostatnie lata pokazują, że tendencja ta ulega zmianie i coraz większe grono conradystów próbuje zmierzyć się z omawianym przeze mnie zagadnieniem¹. Niemniej jednak uważam, że tematyka osobliwych zjawisk w twórczości Conrada w dalszym ciągu stanowi obszar wymagający znacznego uzupełnienia i przeprowadzenia szczegółowych analiz. Obecny stan badań nad problemem ogranicza się w zasadzie do pojedynczych opracowań dotyczących wybranych tekstów. Warto tu wspomnieć studium Teda Billy'ego (1997), artykuły Laurence'a Daviesa (1996, 2009), artykuł Roberta Hampsona (1992), artykuł Wiesława Krajki (1998) oraz opracowanie Andrzeja Zgorzelskiego (1984).

Mój wywód dotyczy wybranych utworów Conrada, w których pojawiają się nawiązania do świata nadrealnego, niematerialnego, o charakterze pozazmysłowym. Jednym z takich dzieł jest opowiadanie pt. *Gospoda dwóch wiedźm*. Z pozoru można je określić mianem banalnej opowiadki napisanej po to, by trafić w gusta masowych odbiorców (Billy, 1997:137). Jednak należy zauważyć, że Conrad stworzył tu coś więcej niż trywialną opowieść będącą przedmiotem surowej krytyki. Pisarz nie tylko wykazuje się nieprzeciętnym wyczuciem konwencji gotyckich i fantastycznych, ale również umiejętnością łączenia różnych gatunków i motywów literackich. Conrad z powodzeniem zarówno bawi się stylem typowym dla literatury popularnej, jak i prowadzi grę z czytelnikiem. Niejednokrotnie zwodzi i samych bohaterów, i odbiorców, stwarzając wrażenie, że wydarzenia przedstawione w opowiadaniu mają faktyczny związek ze światem pozazmysłowym – tylko po to, by udowodnić, jak bardzo dają się oni ponieść własnej wyobraźni i fantazjom o niezwyklej rzeczywistości (Moutet, 2006:163–164).

W swoich badaniach przyjrzałam się również tekstom nawiązującym do kulturowych i religijnych symboli, które odzwierciedlają światopoglądy dostrzegalne w różnych cywilizacjach. Są to dwa opowiadania: *Karain: wspomnienie* i *Laguna*, a także rozdział otwierający powieść *Nostromo*. Opisane w nich nadnaturalne zdarzenia, magiczne czynności oraz praktyki duchowe tworzą spójny obraz wartości człowieka,

¹ Podczas konferencji zorganizowanej przez The Joseph Conrad Society w Londynie w 2017 roku wygłoszone zostały m.in. referaty dotyczące zagadnienia „Spectral Conrad” (*Spectralities and Literary Spectres: Introductory Remarks* Jacka Mydli; *The Romanticism of Joseph Conrad in the Perspective of Ukrainian and Lithuanian Romantic Schools of Thought* Karola Samsela; *Situating Conrad Within the Spectral: Examples, Trends, Pitfalls, and Possibilities* Anne Keithline; a także *Conrad as Spectre* Agnieszki Adamowicz-Pośpiech).

dotyczący przekonań, wierzeń, poglądów, postaw oraz form zachowania wobec jednostki i grup, które funkcjonują w poszczególnych społeczeństwach. W opowiadaniu *Karain: wspomnienie* Conrad zestawia ze sobą tradycję europejską z plemiennymi ceremoniami i rytuałami typowymi dla kultury malajskiej. W *Lagunie* pisarz wykorzystuje kult sił przyrody, konstruując scenerię, z której emanuje obecność zjaw i duchów. Z kolei powieść *Nostromo* rozpoczyna się legendą o dwóch śmiałkach próbujących wykraść lokalny skarb, a wskutek tego uwieczonych w górskiej otchłani. Z powodu klątwy ich dusze nie mogą oderwać się od ciał, dlatego pozostają przy życiu jako przerażające widma (Conrad, 1972c:20–21).

W swojej analizie wykorzystałam też dwa utwory odnoszące się do środowiska morskiego. Choć teksty te zasadniczo różnią się od siebie, to zarówno w opowiadaniu *Bestia*, jak i w powieści *Smuga cienia* pojawiają się liczne odwołania do magiczno-religijnych rytuałów, mitów, a także symboli związanych z życiem człowieka na morzu. Conrad skupia uwagę przede wszystkim na zjawiskach głęboko zakorzenionych w wierzeniach i przesądach marynarzy. Wszelkie duchy, głosy i zjawy nie tylko stanowią wyraz pewnej zbiorowej świadomości typowej dla członków grup marynarskich, ale również odzwierciedlają ich kodeks moralny i sposób postrzegania rzeczywistości.

Analiza wspomnianych tekstów pozwala wyróżnić dwie zasadnicze kategorie, według których pisarz skonstruował nadnaturalne osobliwości. Pierwsza grupa składa się z trzech subkategorii. W pierwszej z nich Conrad stosunkowo często wykorzystuje zjawiska ostatecznie wyjaśnione w logiczny i racjonalny sposób. I tak na przykład straszliwe, przerażające łóżko w *Gospodzie dwóch wieźm* to zwyczajny przedmiot nieożywiony. Okazuje się, że nadprzyrodzona moc, jaką rzekomo obdarzony jest obiekt, to nic innego, jak tylko manipulacja młodej dziewczyny i dwóch starych kobiet, które uknuły podstępny intrygę i działają według określonego planu. W opowiadaniu *Karain: wspomnienie* większość niezwykłych zdarzeń można racjonalnie wyjaśnić w kontekście światopoglądu europejskiego i kultury Zachodu, które nierzadko obniżają wartość lub też zupełnie odrzucają zasadność istnienia magii i bezcielesnych istot, ukazując je jako iluzje czy złudzenia (Krajka, 1995:54). Jednym z przykładów jest zjawa prześladowająca Karaina. Jej obecność należałoby wytłumaczyć jako objaw choroby psychicznej, reakcję na traumę bądź wytwór wyobraźni. Podobnie magiczny akt Hollisa stanowi jedynie formę perswazji. W *Smudze cienia* natomiast widziadła zostają ostatecznie ukazane jako pozorne, istniejące tylko w wyobraźni bohatera, będące projekcją jego romantycznych, irracjonalnych oczekiwań lub wynikiem panujących warunków atmosferycznych czy zwykłym zbiegiem okoliczności.

Druga subkategoria obejmuje zjawiska, których charakter nie zostaje jasno określony. Conrad zdaje się pozostawiać czytelnikowi decyzję o tym, czy przyjąć, czy też odrzucić nadprzyrodzoną naturę pewnych osobliwości (Texier-Vandamme,

2006:129). Co więcej, większość owych zjawisk ma symboliczny charakter, a to oznacza, że ich postrzeganie zależy od aspektów kulturowych i społecznych. Na przykład ten sam fenomen może być odbierany zarówno jako przymiot lub cecha charakteru (wielkoduszość w opozycji do złośliwości, okrucieństwa), jak i określone działanie sił nadprzyrodzonych (choćby naznaczenie przez bóstwo w opozycji do opętania). W utworze pt. *Karain: wspomnienie* tajemnicza moc starego zausznika pozostaje niewyjaśniona i stanowi przejaw działania sił nadprzyrodzonych tak długo, jak długo akceptować będziemy podstawowe założenia wierzeń malajskich oraz tamtejszej kultury. W przeciwnym razie nadzwyczajne zdolności starca należy wyjaśnić na podstawie naukowych przesłanek² i uznać za efekt hipnozy lub siłę perswazji. Podobnie w utworze *Laguna* czy w rozdziale otwierającym powieść *Nostromo* osobliwości jawią się jako nadprzyrodzone pod warunkiem, że odczytamy je w kontekście kulturowo-antropologicznym. Jednak w każdym przypadku to czytelnik decyduje o tym, czy nadprzyrodzony charakter danego zjawiska zaakceptować, odrzucić czy też pozostawić jako niejasny.

Trzecia subkategoria to zjawiska niewyjaśnione, czyli takie, dla których nie znajdujemy logicznego wytłumaczenia w utworze. W opozycji do obydwu omówionych wcześniej grup stoi osobliwość wychodząca poza obszar logicznego rozumowania. Jej działania nie mogą być przewidziane ani kontrolowane przez istoty ludzkie. Chodzi tu o statek, o tytułową Bestię, która funkcjonuje wbrew przyjętym zasadom, co podważa racjonalny tok myślenia. Nadnaturalne siły nie znajdują więc jednoznacznego, w pełni przekonującego i logicznego wyjaśnienia, jak to często bywa w innych utworach Conrada. W rzeczywistości nie ma konkretnych podstaw, które stanowiłyby jakiegokolwiek uzasadnienie irracjonalnego działania statku. Dlatego też zasadne jest rozważanie jego istnienia w kontekście rzeczywistego wpływu sił nadprzyrodzonych.

Oprócz trzech subkategorii wyróżnionych na podstawie wytłumaczalnego bądź niewytłumaczalnego charakteru magicznych czynności i obecności duchów oraz istot bezcielesnych wyłania się również druga zasadnicza grupa. Widać w niej pewne tendencje i powtarzalność motywów w sposobie kreowania i prezentacji zjawisk nadprzyrodzonych przez Conrada. Jeden z takich motywów to wielokrotne nawiązywanie do mitologicznej konstrukcji świata, zgodnie z którą pisarz przedstawia niesamowite zdarzenia i postaci. W tej grupie też można wyodrębnić trzy powtarzające się najczęściej subkategorie.

W pierwszej z nich, niewątpliwie najbardziej złożonej, wykorzystywane są aluzje do mitologii rzymskiej, judeochrześcijańskiej, a także mitologii orientalnych (np. mitologii malajskiej) (Hampson, 1992:171). Występowanie magii, duchów

² Por. np. z sugestią jako formą oddziaływań psychologicznych (Gheorghiu i in., 1989) oraz z technikami hipnotycznymi (Orne, 2016).

i głosów ma związek przede wszystkim z działaniem sił nieczystych i mocy piekielnych. Dlatego też pojawia się wiele manifestacji istot, których działania wskazują na obecność oraz wpływ szatana, a one same mogą być postrzegane jako wcielenia diabła. Obecność takich postaci jak wiedźma, czarownica, szaman, mag, istoty obarczone klątwą, bestie czy potwory wydaje się więc w pełni uzasadniona i stanowi wymowną reprezentację zła, zwłaszcza że opisywane są najczęściej jako nietypowe, dziwaczne i mające szczególne cechy fizyczne. Istoty o nadzwyczajnych atrybutach wyróżniają się przeszywającym spojrzeniem, intensywnym kolorem i kształtem oczu, zniekształconym ciałem, nadnaturalnie dużymi lub niezwykle małymi rozmiarami. Wiele z nich funkcjonuje w utworach jako półudzie zwiastujący niepowodzenie. Przykładem takiej istoty jest „mały człowieczek w szarym płaszczu i żółtym kapeluszu [...], miniaturowy mężczyzna, niemal karzeł” (Conrad, 1974:154). W opowiadaniu *Gospoda dwóch wiedźm* zostaje on ukazany jako enigmatyczna i złowieszcza postać sygnalizująca tragiczne wydarzenia. Z kolei w utworze pt. *Bestia* dostrzegamy zielonooką dziewczynę – bezimienną istotę powołaną do zniszczenia przerażającego statku.

Jakby w opozycji do wymienionych zjawisk (przeważnie nacechowanych negatywnie) pojawiają się również takie o charakterze związanym z istnieniem Boga, bóstw, opatrności bożej, przeznaczenia oraz fatum. Mimo że Conrad unika bezpośrednich odniesień do religii chrześcijańskiej, bardzo często kreuje zjawiska nadprzyrodzone zgodnie z podstawowymi założeniami kodeksu moralnego zbudowanego na wierze w istnienie sił wyższych. Dlatego też nadludzkie osobliwości w utworach pisarza odzwierciedlają odwieczną i niekończącą się walkę dobra ze złem. Tradycja ta wyraźnie koresponduje z grupą zjawisk nadprzyrodzonych, które dotyczą sfery życia pozagrobowego, a także obcowania i duchowej bliskości ze zmarłymi (pojawiają się głosy pochodzące z nieznanego źródła, dusze zmarłych, duchy, bezcielesne istoty, media oraz inne osoby pośredniczące w kontakcie ze światem zmarłych). W utworze *Karain: wspomnienie* tytułowy bohater zmaga się z „myślą, z pojęciem, z czymś nieuchwytnym, nie dającym ani chwili wytchnienia, z niczym, z cieniem – niewyciężonym i nieśmiertelnym, który karmi się życiem” (Conrad, 1972a:33). Doświadcza obecności ducha swojego zmarłego przyjaciela – Pata Matary, który dręczy go i prześladowuje, przybierając postać głosu, szeptu, szumu lub oddechu. Dodatkowo, zarówno w opowiadaniu *Laguna*, jak i w powieści *Smuga cienia*, Conrad pozwala swoim czytelnikom spojrzeć na kwestię magii i duchów z perspektywy świata przyrody. Przedstawia naturę i warunki atmosferyczne jako sojuszników dobra lub zła należących do sfery niematerialnej, nadmysłowej, transcendentnej i przekraczającej granice ludzkiego umysłu.

Dla drugiej formacji charakterystyczne jest nawiązanie do modelu postaci legendarnych – historycznych lub pseudohistorycznych (Hampson, 1992:172). W tej

subkategorii mamy do czynienia z kreacją sił nadludzkich i nadludzi, którzy posiadają umiejętność uruchamiania oraz wykorzystywania nadnaturalnych zdolności w nadzwyczajnych okolicznościach. Istoty te funkcjonują w utworach jako symbole przewagi, nadrzędności, potęgi i siły, przy czym reprezentują alternatywne formy życia i stany wiecznego szczęścia osiągalne tylko dla wybranych. Na przykład w utworze *Karain: wspomnienie* postać królowej Wiktorii zostaje przedstawiona jako jednostka obdarzona nadludzką, magiczną siłą, osiągającą niemal status bóstwa: „potężniejsza jest niż Sulejman Mędrzec, który [...] rozkazywał duchom” (Conrad, 1972a:58). Dzięki swym boskim atrybutom potrafi zapewnić opiekę, ochronę od złego, jak również specjalne przewodnictwo zwracającym się do niej o pomoc.

Trzecia kategoria oscyluje między mitem osadzonym w dyskursie kulturowym i politycznym a mitem kształtującym się w obrębie pewnych grup społecznych (Hampson, 1992:174). Zjawiska, które tworzą tę formację, sytuują się na pograniczu dwóch obozów. Pierwszy to tradycja europejska i kultura Zachodu oparta na poznaniu rozumowym, gdzie zasadność istnienia zjawisk nadnaturalnych jest notorycznie podważana lub wypierana. W rezultacie możemy mówić o nieistniejących zjawach czy głosach, ponieważ wszystkie te zjawiska podlegają racjonalizacji przy użyciu metod naukowych bądź zostają ukazane jako przesady czy zabobony niewykształconych i prymitywnych ludzi. W opowiadaniu *Karain: wspomnienie* cierpienia malajskiego przywódcy jawią się jako zaburzenia psychiczne wynikające z traumatycznych przeżyć po utracie bliskich osób. Uczestniczący w wydarzeniach narrator podkreśla racjonalne spojrzenie Europejczyków na tę kwestię:

Przytakiwaliśmy energicznie, raz po raz, bez najmniejszych skrupułów. Chodziło przede wszystkim o to, aby wyrzucić na nim [Karainie] potężne wrażenie, aby odczuł zupełne bezpieczeństwo – koniec udręki (Conrad, 1972a:60).

Drugi obóz ma swoje źródła w tradycji orientalnej, kulturze Wschodu, a także w konwencjach romantycznych. Tutaj nadnaturalne zjawiska znajdują powszechną akceptację i zostają uznane za nieodłączną część życia codziennego, należy więc przyjąć je z ogromnym szacunkiem i adoracją. Dlatego też osoba starego zausznika, który w opowiadaniu *Karain: wspomnienie* pełni rolę czarownika-szamana, cieszy się wielkim uznaniem ze strony samego Radży:

Żaden mąż nie żył pod osłoną takiej czci, zaufania i grozy. A jednak pochylał się chwilami i nasłuchiwał – niby dalekiego echa jakiejś zwady; czekał – zda się – że usłyszy czyjś cichy głos lub szelest lekkich kroków; czasem na wpół porywał się z krzesła, jak gdyby ktoś poufale dotknął jego ramienia. Rzucił w tył zaniepokojone spojrzenie; stary zausznik szeptał mu do ucha nieuchwytnie słowa, a wodzowie odwracali oczy – bo oto stary czarownik, człowiek rozkazujący widmom i zsyłający złe duchy na nieprzyjaciół, przemawiał do władcy (Conrad, 1972a:25–26).

Fragment ten dowodzi, jak istotne są kult zmarłych, a także praktyki spirytualistyczne w kształtowaniu się światopoglądu społeczności malajskiej. Ze względu na całkowitą akceptację sfery nadnaturalnej stary czarownik, który potrafi rozmawiać z duchami, w oczach tubylców jawi się jako jednostka o nadludzkich siłach.

Choć niezmiernie trudno jest mówić o konkretnej roli, jaką odgrywają magiczne stworzenia, duchy i głosy w twórczości Conrada, to z pewnością można dostrzec pewne zależności między przedmiotem badań a innymi zasadniczymi elementami poetyki tego twórcy. Mianowicie zjawiska nadprzyrodzone służą jako narzędzie, dzięki któremu pisarz prezentuje dwoisty model świata. Każdy ze wspomnianych tekstów traktuje o pozazmysłowości wyrażającej rozdarcie między romantycznym idealizmem a modernistycznym sceptycyzmem. Odzwierciedla to podwójną naturę Conrada – artysty-pisarza, który nieprzerwanie toczył wewnętrzną walkę między wiarą, religią i chrześcijańską moralnością a otwartym sceptycyzmem determinującym jego poglądy filozoficzne (Watts, 1982:46). Poprzez nawiązanie do sfery nadrealnej, magicznej Conrad zestawia ze sobą idealistyczny i realistyczny obraz świata, co gwarantuje zarówno doznania estetyczne, jak i ujście dla sprzecznych emocji. Jednocześnie nieustanny podział na dwie kolidujące przestrzenie skutkuje zachwianiem równowagi w odczuciach i reakcjach czytelników.

Czynności magiczne, duchy i głosy nie tylko stanowią odbicie piętna, jakie odcisnęły na Conradzie tendencje romantyczne (zarówno kulturowe, jak i literackie), ale również stanowią środek budujący i wzmacniający wykorzystywane metody narracji. Struktura narracji złożona z różnorodnych elementów umożliwia podtrzymanie dialogu między czytelnikami a narratorem. Nadludzkie postaci pozwalają także zachować korelację między uczestnikami świata przedstawionego a narracją. W jednym z listów do Helen Sanderson Conrad wyznaje:

To bardzo dziwne, ale nigdy nawet nie miałem zamiaru pisać o aspektach nadnaturalnych ani też nie czułem, że o nich piszę. Podjąłem ten temat zupełnie przypadkiem i to właśnie moi czytelnicy uświadomili mi ten fakt. Muszę przyznać, że zawarłem w tym elementy swojej biografii, na tyle, na ile pozwoliła mi forma tekstu. Konieczne było udratyzowanie pewnych kwestii, by całość wydała się bardziej realna (Davies, 2015:372; tłumaczenie własne).

Niemniej jednak, jak twierdzi Jakob Lothe, wypowiedź Conrada nie wydaje się zupełnie szczerą. Badacz zauważa, że proces tworzenia jest pełen naturalnych sprzeczności, ponieważ Conrad w swoich wypowiedziach niejednokrotnie neguje pewne idee tylko po to, by później je zrehabilitować w utworach (Lothe, 1989:108). Lothe wskazuje również na fakt, iż pisarz wykorzystuje skomplikowane chwyt literackie w kreowaniu narracji, kiedy to przedstawia narratora jako zagorzałego przeciwnika wszelkich prób wyjaśniania rzeczywistości za pomocą magii czy działania istot nadludzkich. W efekcie osobliwe zjawiska, zamiast zostać pominięte

lub zlekceważone, wybijają się na pierwszy plan i dzięki temu przykuwają uwagę czytelników (Lothe, 1989:128). Jako artysta Conrad odznacza się fenomenalną intuicją i potrafi przewidzieć reakcje odbiorców. W istocie ciągle zwodzi ich, przedstawiając siebie jako niewinnego pisarza, wspominającego o magii i duchach wyłącznie przez przypadek. Zastosowanie takiej koncepcji jeszcze mocniej przyciąga czytelników, bowiem to oni są współtwórcami, którzy mają odgadnąć prawdziwą intencję autora. Conrad umiejętnie manipuluje odbiorcami i pozostawia ich w ciągłym poczuciu niepewności ze względu na dysonans między swoimi oświadczeniami a właściwym tekstem literackim.

Co więcej, magia, duchy i głosy odzwierciedlają kulturową różnorodność, z którą Conrad zetknął się w rozmaitych fazach swojego życia i twórczości. Szczególnie obserwacje i doświadczenia towarzyszące jego podróżom związanym z karierą na morzu znalazły odbicie w kreacji tych osobliwości. Ponadto, obecność zjawisk nadnaturalnych pomaga budować nastrój tajemniczości, poczucie niepewności, aurę nieprzewidywalności, jakie dominują w utworach Conrada i są wyrazem typowego dla pisarza ducha sceptycyzmu. Należy pamiętać, że wspomniane utwory nie zachęcają do akceptacji magicznych czy nadrealnych zdarzeń i wiary w nie, lecz do przyjęcia rzeczywistości, która nas otacza. Obecność ducha w tekście nie ma na celu podsycania strachu, ale stanowi wyraz ciągłej tęsknoty za romantyczną definicją wszechświata, która stoi w opozycji do postępu naukowego i przemysłowego. Jak zauważa Simon Hay, współczesny duch w literaturze jest pozostałością po traumatycznych przeżyciach z przeszłości, po czymś, od czego nie udało się odciąć i co ciągle powraca (Hay, 2011:4). Dlatego też duchy w utworach Conrada wyrażają ciągle cierpienie, nostalgię, pamięć o przeszłości, a także żal z powodu przemijania.

Dorobek artystyczny angielskiego pisarza, który często korzysta z pozorne sprzecznych lub nawet wykluczających się koncepcji, ma wiele wymiarów, charakteryzuje się różnorodnością i nawiązuje do szeregu aspektów. Stanisław Modrzewski (1993:161) zwraca uwagę na fakt, że częściowe pokrywanie się rozmaitych systemów literackich i kulturowych służy wykreowaniu obrazu świata niemożliwego do zrozumienia wyłącznie z jednej perspektywy. Jak twierdzi badacz, przekroczenie literackich i kulturowych barier umożliwiło Conradowi zarysowanie prawdy o świecie i człowieku. Jednak by ukazać całkowitą prawdę, pisarz musiał uchwycić rzeczywistość obejmującą zarówno sferę fizyczną, jak i metafizyczną, dostępną ludzkim zmysłom i ukrytą. Dlatego też magia, duchy i inne nadzwyczajne istoty odgrywają znaczącą rolę w utworach Conrada. Bez nich rzeczywistość zostałaby zniekształcona lub zafałszowana. Co więcej, to właśnie dzięki obecności tych zjawisk pisarzowi udaje się zwrócić uwagę czytelnika na ważne kwestie, takie jak byt człowieka i jego kodeks moralny. Utwory Conrada nie narzucają

przyjęcia bezkrytycznej postawy wobec niewiarygodnych zdarzeń, ale zachęcają do akceptacji rzeczywistości, w jakiej te zdarzenia występują. Podsumowując, można powiedzieć, że różnorodny charakter zjawisk nadprzyrodzonych stanowi odzwierciedlenie wielopłaszczyznowych aspektów literackich, społecznych i kulturowych, z którymi związane są owe zjawiska.

BIBLIOGRAFIA PODMIOTOWA

- Conrad, J. (1972a). Karain: wspomnienie. Przeł. A. Zagórska. W: Z. Najder (red.), *Joseph Conrad. Dzieła, 4*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Conrad, J. (1972b). Laguna. Przeł. A. Zagórska. W: Z. Najder (red.), *Joseph Conrad. Dzieła, 4*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Conrad, J. (1972c). Nostromo. Opowieść z wybrzeża. Przeł. J. Kornilowiczowa. W: Z. Najder (red.), *Joseph Conrad. Dzieła, 8*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Conrad, J. (1973a). Bestia. Opowieść gniewna. Przeł. K. Tarnowska. W: Z. Najder (red.), *Joseph Conrad. Dzieła, 11*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Conrad, J. (1973b). Smuga cienia. Wyznanie. Przeł. J.J. Szczepański. W: Z. Najder (red.), *Joseph Conrad. Dzieła, 18*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Conrad, J. (1974). Gospoda dwóch wiedźm. Znaleziony rękopis. Przeł. M. Skibniewska. W: Z. Najder (red.), *Joseph Conrad. Dzieła, 17*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

BIBLIOGRAFIA PRZEDMIOTOWA

- Billy, T. (1997). *A Wilderness of Words. Closure and Disclosure in Conrad's Short Fiction*. Lubbock: Texas Tech University Press.
- Davies, L. (1996). Conrad and Potocki, a Speculation. W: W. Krajka (red.), *Conrad and Poland* (s. 179–194). Boulder: Social Science Monographs, Lublin: Wydawnictwo UMCS, Nowy Jork: Columbia UP.
- Davies, L. (2009). Uncanny Conrad: Home, Exile, Memory, and Communion with the Dead. *Leviathan, 11.1*, s. 105–17.
- Davies, L. (red.). (2015). *The Selected Letters of Joseph Conrad*. Cambridge: CUP.
- Gheorghiu, V.A. i in. (red.). (1989). *Suggestion and Suggestibility. Theory and Research*. Berlin: Springer-Verlag.
- Hampson, R. (1992). Conrad and the Formation of Legends. W: K. Carabine, O. Knowles, W. Krajka (red.), *Conrad's Literary Career* (s. 167–185). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Hay, S. (2011). *A History of the Modern British Ghost Story*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Krajka, W. (1995). *Joseph Conrad. Konteksty kulturowe*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Krajka, W. (1998). Making Magic as Cross-Cultural Encounter: The Case of Conrad's "Karain: A Memory". W: K. Carabine, O. Knowles, P. Armstrong (red.), *Conrad, James and Other Relations* (s. 245–259). Boulder: Social Science Monographs, Lublin: Wydawnictwo UMCS, Nowy Jork: Columbia UP.
- Lothe, J. (1989). *Conrad's Narrative Method*. Oxford: Clarendon Paperbacks.
- Modrzewski, S. (1993). *Conrad a konwencje. Autorska świadomość systemów a warsztat literacki pisarza*. Gdańsk: Wydawnictwo UG.

- Moutet, M. (2006). Ghost Words: Negative Initiation and Poetic Enunciation in The Shadow-Line. W: J. Paccaud-Huguet (red.), *Conrad in France* (s. 149–175). Boulder: Social Science Monographs, Lublin: Wydawnictwo UMCS, Nowy Jork: Columbia UP.
- Orne, M., Hammer T., Gordon A. (2016). Hypnosis. W: *Encyclopedia Britannica*. Pobrano z: <https://www.britannica.com/science/hypnosis> (dostęp: 08.02.2018).
- Texier-Vandamme, Ch. (2006). The Shadow-Line: Condensation, Line of Flight, and Fascination with Death. W: J. Paccaud-Huguet (red.), *Conrad in France* (s. 127–147). Boulder: Social Science Monographs, Lublin: Wydawnictwo UMCS, Nowy Jork: Columbia UP.
- Watts, C. (1982). *A Preface to Conrad*. Preface Books. Londyn–Nowy Jork: Longman.
- Zgorzelski, A. (1984). *O nowelach Conrada. Interpretacje*. Gdańsk: Wydawnictwo Morskie.

ABSTRAKT

Niniejszy artykuł bada istotę magii, duchów i głosów w wybranych utworach Josepha Conrada, który niejednokrotnie czerpie inspiracje z nadnaturalnych zdarzeń – motywu często deprecjonowanego przez samego pisarza. W swoim dorobku artystycznym angielski autor stworzył wiele złożonych osobliwości będących wyzwaniem w procesie interpretacji. Dlatego też główny cel artykułu sprowadza się do przedstawienia funkcji magii i zjaw w tekstach Conrada oraz zobrazowania konkretnych tendencji i zależności w odniesieniu do przedmiotu badań. Analiza umożliwi ukazanie podobieństw i różnic między różnorodnymi formami magii i istotami spirytualnymi zaprezentowanymi w poszczególnych tekstach, jak również zarysowanie klasyfikacji omówionych zjawisk, które odzwierciedlają wielowymiarowy charakter artystycznego stylu Conrada.

Słowa kluczowe: magia, duchy, głosy, Joseph Conrad

ABSTRACT

The paper examines various aspects of magic, ghosts and voices in selected works by Joseph Conrad who repeatedly drew on some unnatural occurrences, though they were frequently depreciated by the author himself. In his artistic output Conrad created many such complex figures that may pose a challenge in an interpretative process. Thus, the goal of this paper is to explore the functions of magical and spectral manifestations in Conrad's writing in order to show certain tendencies that can be discerned while studying the subject matter. As a result of the given analysis it is possible to notice similarities and differences between manifestations of the supernatural presented in Conrad's texts as well as to propose a classification of these phenomena, which reflects the multidimensional nature of Conrad's artistic style.

Keywords: magic, ghosts, voices, Joseph Conrad